mimarist
Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi • Yıl: 5 • Sayı: 18 Kış 2005

Ütopyalar, Anti-Ütopyalar

Günhan Danışman • Yücel Gürsel • Kubilay Önal
Gürhan Tümer • Evren Erdem • Bora Özkuş
Ruth Eaton • Peter Lang • Pelin Tan

İstanbul'dan İzlenimler
Biçimin Dili ve Anıtsallık
Profil: Nezih Eldem, Yılmaz Sanlı

191574 2005/3
ISSN 1302-8219 18
9 771302 821907
7,50 YTL (7.500.000.-TL)

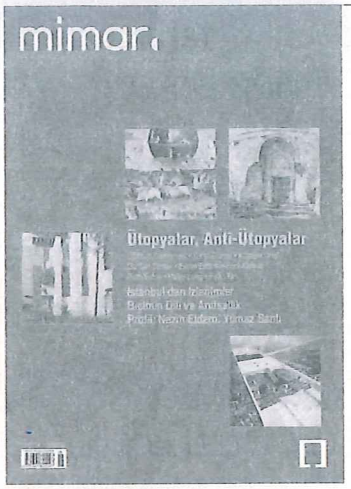

mimar.ist Aralık 2005/4
ISSN 1302-8219

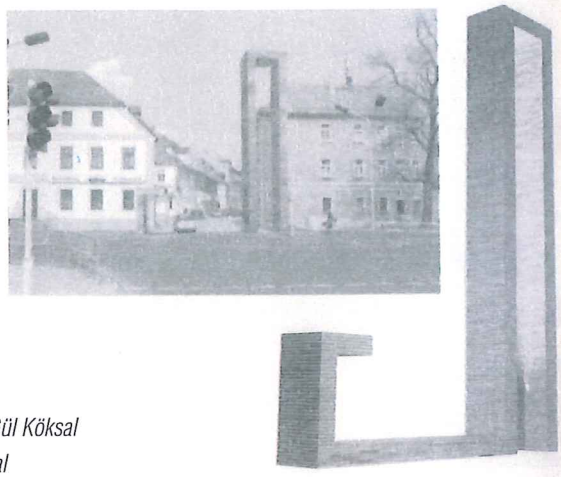

4 HABER / ETKİNLİK

DAM Notları... / *Hasan Çakır*
Kent Giriş Kapısı Tasarım Yarışması / *Derleyen: Gül Köksal*
Birleşik Bahçe Sergisi 2005 / *Derleyen: Gül Köksal*

7 KÜTÜPHANE

Yapı Sanatında Yarım Yüzyıl - Geleneksel Mimarinin Şiiri: Nail Çakırhan / *Besim Çeçener*
İstanbul'da Kentsel Ayrışma / *Tarık Şengül*
Yunanistan'da Osmanlı Dönemi Hamamları / *Vangelis Kechriotis*
Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi / *Kubilay Önal*
Otel ve Tatil Köyleri Planlama Rehberi / *Fatma Öcal*
Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler / *Deniz İncedayı*

12 GÖRÜŞ

İstanbul'dan İzlenimler / *S. Muhlis Türkmen* 12
İstanbul'da Büyük Depremler ve Kültür Varlıklarına Etkileri, Alınacak Önlemler / *Zeynep Ahunbay* 17
Mimarın Mesleki İkilemi - İnsanın Yeniden Yapılandırılmasındaki Rolü / *Şirin Gülcen Eren* 19
Mekân ve Geçmiş / *Belgin Aksoy* 23

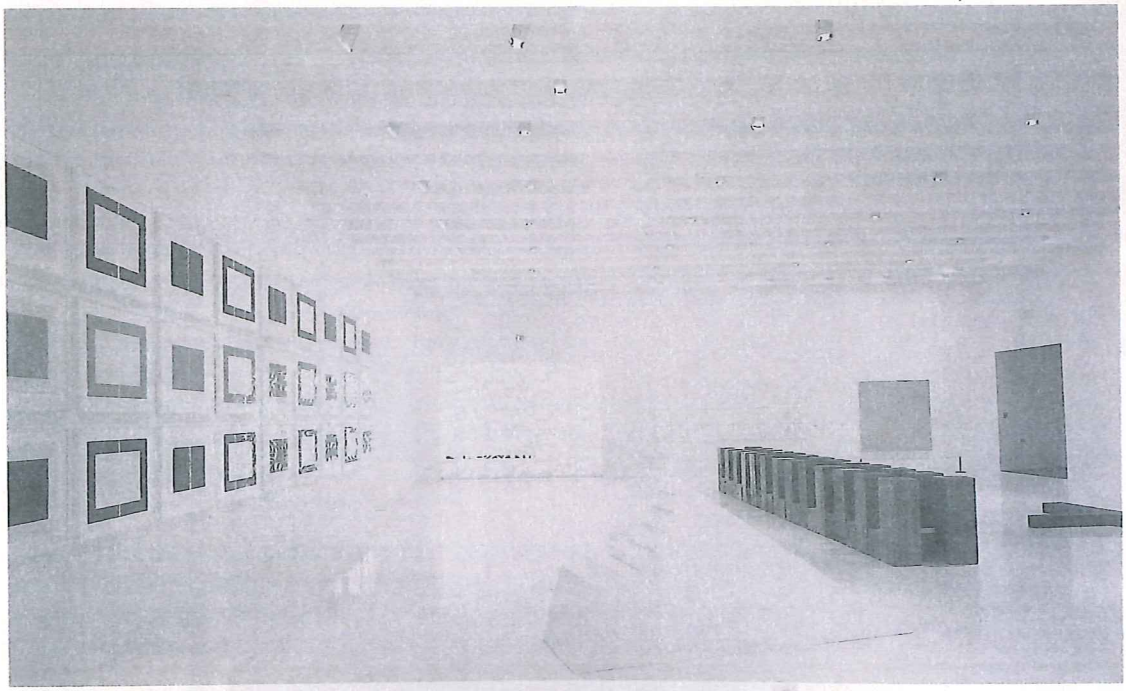

25 TASARIM

Mimaride Plastisite-Biçimin Dili ve Anıtsallık / *Derleyen: Deniz İncedayı* 25
Duyulmuştur Sesleri (Orada), Duyulsun Burada da! / *Mahmut Nüvit* 33

Mimarın Mesleki İkilemi - İnsanın Yeniden Yapılandırılmasındaki Rolü

Şirin Gülcen Eren

Mimar, mekân yaratan bir meslek insanıdır. Mimarın yaratımında felsefe vardır. Felsefesinin varlığı, yanı sıra evrensel ve kişisel değerleri, onu, yapı ve kent dokularına müdahale eden diğer aktörlerden ayırmaktadır. Mimarlık mesleği değişmeyen tek olgudur. "Mimarlık, mimarlıktır."

Mimar, etik veya etik dışı olarak, kısıtlanmış dünyası içinde yaratıcılığını sergileme şansı bulabildiği oranda bir toplumda üretebilmekte, mekânı şekillendirebilmektedir. Mekânı şekillendirmesi toplumun yapılandırılması anlamına da gelmektedir. Tasarım sürecindeki mimarın toplumla olan diyaloğu ile üretiminin niceliği ve niteliği, "mesleğin krizi" ve "mesleki ikilemler" tarafından belirlenmektedir. Mimar, bu ikilemleri yaşarken yanlız değildir. Diğer bir mekân ve toplum tasarımcısı olan kent plancıları da benzer bir anlayışla bu ikilemleri yaşamaktadır.

"Mesleğin krizi" çeşitli mesleki platformda ele alınan ve vurgulanan bir olgu olmasına rağmen, "mesleki ikilemler" dikkate alınmamaktadır. Bugün, meslek alanı tartışmalarında mesleki ikilemlere samimi olarak vurgu yapılmadan, mimarın ve mimarlık meslek tanımı ile, mesleğin geleceğine dair eleştirel bakış geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu metin, mesleki ikilemler konusuna açıklık getirmek üzere hazırlanmıştır.

Mesleki ikilemler iki boyutludur. İlk boyutta "birey" olarak mimar vardır. Küreselleşme sürecinde veya etki alanında mimar olarak bireyin kendi iç dünyasında yaşadığı çelişkiler ile dış dünyasındaki ilişkiler sistemindeki çelişkiler bu ilk boyutun düzlemleridir. Sermayenin rant ağırlıklı istemleri artıkça mimar yartıcılığından, evrensel değerlerden ve hukuka uygunluktan vazgeçmektedir. Yaşamak zorunda olduğu iç ve dış çelişkiler ise artmaktadır.

İkilemin ikinci boyutu ise, meslek alanına özgüdür ve mesleğin icrası alanında yaşanmaktadır: Bu boyutta kenti geliştiren, yapı veya malzeme üreten süreçlere müdahil olan iki tür mimar vardır: Sermaye sahibi için veya sermaye sahibi olarak serbest piyasa koşullarında üretim (proje, tasarım, danışmanlık vb.) yapan mimar (bunları "New Yorker" olarak da adlandırabiliriz), diğeri ise, mesleki sorumluluk, evrensel, insani ve etik değerler çerçevesinde üretim yapan ve diğerlerinin (New Yorkers'ın) üretimlerini "eleştiren" mimardır.

İlk grup mimar, sermaye sahibi için veya yatırımcı olarak kendisi, teknolojinin tüm imkânlarını da kullanarak genelde etik dışı olarak seri hizmet sunmaktadır. Mimarlık, toplumlara ticaretin yeni kurallarını belirleme ve sermayeye yeniden yapılanma şansını vermekte ve onun ihtiyacı olan mekânları yaratmaktadır. Etik dışı olma, mesleğin gereği ve sürekliliğinin temeli olarak algılansa da, kişinin mimari yaratımı özgürlükten uzaklaşmakta, kolaj ve taklit en basit üretim yöntemleri halini almaktadır. Seri üretim ve elektronik devrimin yok ettiği yaratıcılığın yerini, satış amaçlı gösterim almaktadır. Mimar, standart bilgisayar programlar ile çizdiği projelerde, sadece projede isim ve renk değiştirerek üretim yapmaktadır.

Diğer mimar ise, serbest piyasa koşullarında yaratıcılığının özgünlüğünü sürdürme savaşı vermekte, toplu ve endüstriyel mimari üretimi desteklemediği için hizmet sunum masrafları artmakta, teknolojik gelişmeleri takip edememektedir. Mimar, eleştirdiği ve etik dışı olanı mesleki ilkeleri doğrultusunda üretmediği, dolayısıyla az para kazanır olduğu için, meslek alanında, piyasa dışında kalmaktadır. Bu mimarların pek çoğu mesleğine küsmekte, ilkesiz üretim yapmayı reddederek meslekten kopmakta, karşı tarafın kurallarını kabul etmeye başlamakta veya karar alma süreçleri dışına itilmektedir. Mesleğin doğru icrası anlamında, bu kesimin üretimden çekildiği oranda, mimari ve mimarlık hizmetinin üretim süreçleri, toplumsal olarak eleştirilmektedir.

Mimar, piyasa dışında kaldıkça kendini sorgulamaktadır. Gerçek mimarların pek azı diğer tarafa geçmektedir. Diğerlerince yapılan bir işlem veya mesleki gelişmelerin etik olmayan kısımlarını eleştiren, toplum yararı çerçevesinde sürekli bir karşı duruş ortaya koymaktadır. Bu meslek insanları mesleğin yeniden yapılandırıl-

ması açısından hassas olan, asıl korunması ve teşvik edilmesi gerekenlerdir. Çünkü bu meslek insanları, mesleğin sürekliliğini sağlayan ve mesleki iz bırakan gerçek mimarlardır.

Küreselleşme, toplumsal ve mekânsal dönüşümü hızlandırdıkça eleştiren, aslında mesleği koruyan bu kesim güç kaybetmekte, sayıca azalmakta ve serbest piyasa koşullarında ikilemlerini artan oranda yaşamaktadır. İki grup arasındaki denge bozuldukça mesleki kriz ve karmaşa daha da artmaktadır.

Gerçek mimar eleştirel karşı duruşunu yaşadığı ülkenin mimarlığının niteliği ve hizmet sunum kalitesini artırmak için yaparken, küreselleşmenin getirisi uluslararası hizmet ticareti istem ve çalışmalarını izlemekte ve tespit, tepki ve istemlerini aktarma çabası ve endişesini yaşamaktadır.

Avrupa Birliği, serbest ticaret, yatırımların karşılıklı teşviki anlaşmaları, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Fikri Mülkiyet Haklarını koruyan TRIPS Anlaşması benzeri uluslararası oluşumlar veya Birleşmiş Milletler'in organları ile programları aslında, "mesleki hizmetler ve sunum şartlarının standardizasyonu" ulvi ilkesi yerine, vatandaşımız meslek insanımızın hizmet sunum pazarından kendi vatandaşları için nasıl pay kapılabileceği ve yabancı hizmet sunucusunun önlerindeki mevcut ticari engellerin kaldırılabileceğine dair beyin jimnastiğinin yapıldığı birer platformdur.

Mesleki çatışmaya vakit ve şansın olmadığı bu platformların gereği süreçler, mesleğin eğitiminden icrasına kadar tüm girdilerin algısındaki hızlı değişimi de beraberinde getirmektedir; bu nedenle, gerçek mimarlarca eleştirilmektedir.

Bu oluşumlara karşı olunurken, teknik çalışmalar yapılarak konuların dikkatle ele alınması ve takip edilmesi gerekmektedir. Kendisi de bir sermayedar olan mimar için belirli ticari kazanımların ulusal ve uluslararası pazarda elde edilmesi çalışmaları eksiktir. Meslek alanındaki çoğunluğun bu kazanımları kendi meslek insanlarımız için elde etme endişesinin var olmaması, yapılan bazı teknik takip ve karşı duruş ve ticari kazanım elde etme çabalarına katkı vermemesi, hatta reddetmesi de sorgulanmalıdır. Meslek insanının bu çelişkisi, küreselleşmeye karşı olmanın anlamını da büyük ölçüde kaybettirmekte ve meslek insanını ulusal pazarında ticari anlamda güçsüzleştirmektedir.

Eleştirel karşı duruş, "karşı olmak adına duruş"a da karşılık gelebilmektedir ki, bu pek çok gerçek mimarın bilinçli ya da bilinçsiz olarak içinde bulunduğu yanlış bir davranış biçimidir. Karşı durmak adına karşı duruşa dair davranış arttıkça bu kesimin haklı savları dahi toplumda kabul bulamamakta, mimar inandırıcılığını kaybetmekte ve dışlanma artmaktadır. Dahası, bu mimarlar bu duruşları nedeniyle, herkesten çok mesleğe, özellikle ticari kazanımlarına zarar verebilmektedir.

Karşı olmak adına karşı duruş, hiçbir çalışma yapmamayı beraberinde getirmekte, mesleki anlamda bir ticari kazanç ve savunu elde edilememekte ve sektörler adına başkalarına karar verme hakkı tanınmaktadır; mesleki düzenlemeleri meslek dışı kişi ve kurumlar yapabilmektedir.

UIA 2005 İstanbul, meslek adına yapılması gereken çalışmalara iyi bir örnektir. Kongre, karşı duruşun daha aktif olduğu, belirli üretim sektörleri ile proje ve müşavirlik sektörlerini birleştiren kültürlerarası bir etkinliktir. Bu aktivite platformu, yeni ilişkiler sistemini anlama, diyalog kurma ve yeni bir toplumsal düzen tanımlama arayışı platformu olmuştur.

Türkiye'de ve Türk mimarları tarafından organize edilen kongre, gerçek mimarların sayıca artması ve içinde çelişkileri yaşayan mimarların ise, bilgi paylaşımı yanı sıra, belirli ticari tanıtım ve kazanımlar elde etmesi açısından önemlidir. UIA 2005, mimarlık vasıtasıyla toplumlara serbest piyasanın, bir başka deyişle ticaretin, yeni kurallarını belirleme arayışlarına şans vermiştir.

Karşı duruşu sergileyenlerin olduğu grubun içinde, onların ötesinde bir de (ulusal ve uluslararası düzenlemeleri yapanlar dışında) mesleği şekillendiren, yönlendirenler vardır ki, bunlar "ustalar" (*masters*) olarak adlandırılmaktadır. Ustalar, sermaye için, etik kuralları çerçevesinde, istedikleri tasarımları yaratabilmede mimarlar arasındaki en şanslı olanlardır. Usta-çırak ilişkisiyle şekillenen meslek alanındaki söylem ve deneyimleri bu anlamda önemlidir. UIA 2005 katılımcıları da bu nedenle ustaları dikkatle dinlemiştir.

Karar verme mekanizmalarında iş garantisi ve haksız kazanç ve rant geliri olanlar ile serbest piyasada sermayeye etik dışı kurallarla hizmet edenlerin, hizmet ticareti kapasitesinin artırılması için mücadelenin yapıldığı platformlar yanı sıra, UIA 2005 ve benzeri mesleki etkinliklere katılmadığı ve dolayısıyla, bunların mesleki sonuçlarını yeterince dikkate almadığı da bilinmelidir. Toplumdan ve kendilerinden kopan bu meslek insanları, toplumun gerçekleri ile örtüşmeyen üretimleri yanı sıra, kendilerini geliştir-

me endişesi taşımayarak kamuda makam işgal etmekte, mekân yaratmakta ve bilinçsiz yasal düzenlemelerle başarısız uygulamalar yapmaktadır. Bu meslek insanlarının kentlerin bugünkü hallerine ciddi katkıları olduğu açıktır.

Bu gelişmeler çerçevesinde toplumda mimarlığın herkes tarafından sunulabileceği düşünülmektedir. Mimarlık toplumsal önemini, anlamını ve saygınlığını aslında bu söz konusu meslek insanları nedeniyle yitirmektedir. Bir başka deyişle, mimar olunmadan teknik iş yapılabileceği bizzat kamusal alanda var olanlarca kanıksanmış ve topluma yansıtılmıştır.

Dahası bu mimar ve onun yarattığı toplum, yapılı çevreden ve sağlıksız yaşam alanlarından rahatsız olmamakta ve dolayısıyla tepki vermemektedir. Mimar, tasarım alanının geçmişine ve yakın çevresine saygı göstermediği oranda da kimliksiz bir mekân ve toplum yaratmaktadır.

Bugün küreselleşme, doygunluğuna erişmiştir. Küreselleşmenin tüm girdileri yaşam alanlarımıza başarıyla girdiği için, içinde bulunduğumuz dönem küreselleşme sonrası bir dönemdir. Yeni bir anlayış oluşana kadar durağanlığı içeren kimliksiz mekân ve toplum yaratımının devam edeceği bir dönem yaşanacaktır. Bu dönemde mesleki ikilemlerin dengesi ve mesleki etik ve kontrol ihtiyacı ve endişesi tamamen yok olmuştur. Bir başka ifadeyle mekânı, yaşam algılarımızı ve dahası duygu ve düşüncelerimizi şekillendiren ve tüketen bir dönemden yeni bir döneme girilmiştir.

Küreselleşme, görevini başarıyla tamamlarken aslında onun yaratıcısı olan sermayeyi de bir karmaşa içine sokmuştur. Bu dönemde ya sermaye ikilemi/krizi devam edecek ve kendi kendini yok edecektir ya da sermaye yeni bir kurgu ve denge yaratma çabasına girecektir.

Sermayenin krizi arttıkça, mimarlık piyasası daralmakta ve mimar, başka meslek alanlarında iş üretmek istemekte, meslek dışı işlere kaymakta veya ulusal pazarında yabancı sermayeli şirketlere taşeronluk yapmaktadır. Benzer kriz, aslında tüm vasıflı iş kolları için de geçerlidir.

Hassas kesimin haklı karşı duruşuyla arttığı kesin olan bu kargaşa ortamı nedeniyle, yeni bir tanımlama da akademik olarak getirilememektedir. Pek çok meslek insanı bu kargaşa ortamına isim verememekte, bir kısmı da yeni bir sistem tasarımı ve araçlarının tanımlanması gereğini reddetmektedir. Bu nedenle, bugün bir geçiş dönemi "duruş evresi" içinde sadece bir gün olarak algılanmalıdır.

Bir dönemin bittiği ve bu geçiş dönemine girildiği hususu, UIA 2005'te usta mimar Peter Eisenman'ın konuşmasında açık bir şekilde vurgulanmıştır. Eisenman, 20. yüzyılda mimarın ulvi söyleminin, mimarın "tasarım yoluyla toplumsal dönüşümü başaracağı" olduğunu, ancak toplumsal istem ve davranış biçimlerini dikkate almayan mimarın tasarımları nedeniyle ulvi ilkelerin elde edilemediğini ve bir tüketim toplumu yaratıldığını vurgulamıştır.

İçinde yaşadığımız bu toplumu yaratanların bu aşamada durup geri çekilmesi, düşünmesi ve toplumun yararına yaşanabilir bir mekân yaratması için yeni bir sistem tanımlaması ve mimarinin bunu yaratmada yeniden bir araç olması düşüncesi Eisenman tarafından da aktarılmıştır.

Konuyu farklı bir şekilde yeniden irdelersek, küreselleşme sürecinde değişim için bir dil geliştiren mimar, sadece "değişik bir tasarım yaratma amacıyla" hareket etmiş ve mekânın bir sosyal boyutu olduğunu algılayamadığı için başarısız olmuş, düşünceler ve eleştiriler (*ideas and commitments*) arasındaki dengeyi bozmuş, uygulama ortamı bulamamış, toplumu istenilen şekilde değiştirememiş ve meslek alanındaki yukarıda belirtilen ikilemleri –çelişkileri– yaratmış ya da derinleştirmiştir. Bunları yaparken mimar, diğer meslek insanlarını ve onların toplumsal ve mesleki eleştirilerini yok saymıştır.

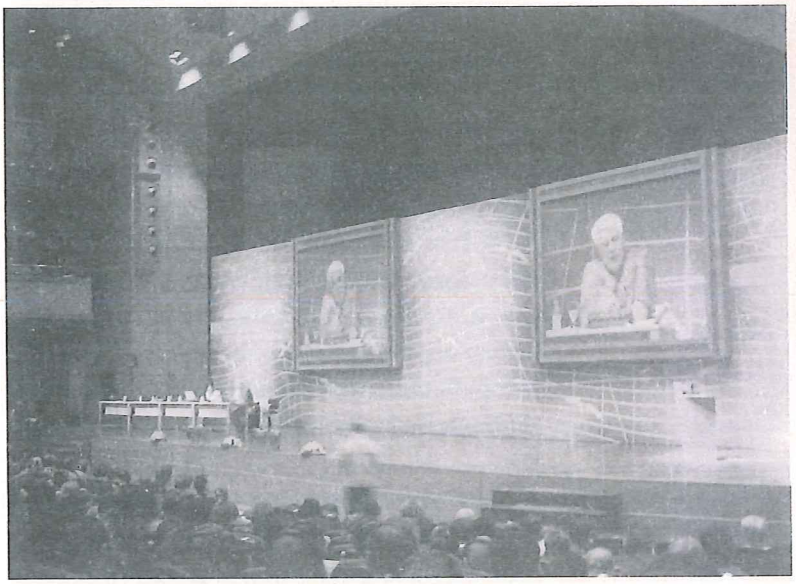

5 Temmuz 2005, Peter Eisenman UIA 2005 İstanbul Kongresi'nde kalabalıklar karşısında. *(Fotoğrat: Ayşen Ciravoğlu)*

Bilinçli ve zorlayıcı ticaret programları ve ilgili oluşumlar sonrası organik olarak gelişen bir kısım mesleki tepki ile yeni bir dil arayışı ihtiyacı meslek alanında dillendirilmektedir. Ancak daha mimarlar kendi aralarında bunları, söz konusu ikilemlerin ortadan kaldırılması, krizlerin aşılması, mesleğin ve meslek insanının toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve sağlıklı mekânlar yaratılması anlamında konuşamamaktadır. Konuşmaya başlamak, mesleğin bu süreçte

yönlendirilmesi açısından temel olmakla birlikte, birbirini anlamaya çalışmak ikinci adım olarak algılanmalıdır.

Küreselleşme sonrası bu dönemin ismi belirlenene ve dili anlaşılana kadar, mimarın yönünü örgütlü yapısı desteğinde tayin etmesi önemlidir. Mesleğin ilke ve kuralları ise, mimar ve onun örgütlü kurumsal yapılarınca konulmalıdır. Bugün mimarın iki boyutlu mesleki ikilemleri kabul edildikten sonra, ülke gerçeklerine uygun meslek ve mekân politikaları desteklenmelidir.

Mimar, yeni bir mesleki sentezi diğer mimarlar ve toplumun çeşitli kesimleriyle yapmak durumundadır. Toplumu şekillendirecek, geliştirecek ve bu dengeyi kuracak olanlar mekânı yaratanlardır. Ancak bu kişilerin ilk önce kendilerine samimi olması gerekmektedir.

Genel ve geçerli değerlerle mimarlık hizmetinin tanımlanması ihtiyacı da mevcuttur. Mimarlığın doğru tanımlanması ve hangi hizmetleri sunabileceğinin belirlenmesi yoluyla mesleğin yeniden yapılandırılması, ancak bu meslek içi ikilem dengelendiği ve iç erozyon yavaşlatıldığı anda yapılabilecektir.

Sentez kabiliyeti olan mimarlar yaratılabilir ise, samimi olarak teknik ve sosyal açıdan düzgün iş yapılması, kimlikli bir mimari eser, mekân ve toplum yaratma ve var olan kimlikleri koruma şansı oluşacaktır. Mesleğin icrasına esas otokontrol sistemlerinin geliştirilmesi bu şansı bizlere verecektir.

Yerel mimari ürünlerin korunması ve ikilemde olan, eleştiren gerçek mimarların var olmalarının sürekliliği adına çeşitli teşvik ve koruma tedbirlerinin uygulanması da sistemin bütünlüğü açısından vazgeçilmezdir.

Mesleki ikilemler arası denge kurulamaz ise, kalkınmanın da yönlendirilemeyeceği ve sosyal politikaların oluşturulması aşamasında mimarların öngörülerinin dikkate alınmayacağı bilinmelidir.

Gerçek mimarın, sermayenin doğal yapısı ve hareket biçimleri bilinmeden çelişkilerin aşılması için araçların geliştirilemeyeceğini anlama zamanı gelmiştir.

Gerçek mimarlık bilincini yaygınlaştıran mesleki eğitim ve toplumsal program uygulamaları mimarlarca, diğer ilgili kesimlerle birlikte olmak üzere, yapılmalıdır. Mesleki ilerlemenin gereği gelişmelerin takibinin sağlanması ve çalışmaların yapılması da önemlidir.

Karşı duruşun kapsam ve kuralları belirlenmeli, diğerlerine aktarılmalı ve gereği teknik çalışmalar yapılmalı, süreçler takip edilmelidir. Karşı duruşun şekil ve yönteminin belirlenmesi amacıyla, bu süreçlerin gereği duruşun kapsam ve içeriğini belirleyecek çalışmaların, pasifize edilmekte olan gerçek mimar grubu tarafından, diğer grup için yapılmasına aralıksız, ancak artan oranda devam edilmesi ikilemler arası dengenin yaratılması adına önemlidir.

Başta mimarlığın köleliğine, kimlikli mekân yaratımının artırılmasıyla ve toplumun ihtiyaçlarını öncelikli tasarımlarla karşı durulmalıdır.

Mimar, "düşünerek" yaşamalı, yaratmalı, toplum bireylerini ise, yaratımları ile düşünmeye sevk etmelidir. Mimar "iş adamı"(*businessman*) mantığı ile değil, bu mantığı dikkate alacak şekilde mekân üretmelidir. Mekânların pazarlanmak üzere değil, yaşanmak ve kullanılmak üzere yaratılması anlayışı yayılmalıdır. UIA 2005'te ağırlıklı olarak bu olgu vurgulanmıştır.

Meslek alanının tüm insanları bir araya gelmeli ve ortak bir bilinç oluşturarak uzlaşmaya varmalıdır. Meslek alanının yeni misyonu ise, "mekânı yaratmak"tan çok, "insanın yeniden yapılandırılması" (*reconstruction of the human being*) olmalıdır.

Mimar, topluma hesap vermeli, ancak toplum ve sermaye yapılarının da mimara hesap verebileceği bir yasal düzenleme ivedilikle yürürlüğe konulmalıdır. Bugün mimari eserlerin pervasızca yıkımının engellenmesi ile toplumsal geçmiş ve geleneksel mimari yapının korunması sağlanacaktır.

Özetle, küreselleşmenin son çağı kapanmış olsa da, anlayışın yayılımı devam ettiği için bu durağan dönemde dahi karşı durmanın sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Toplumların bu karmaşa dönemi sonrası gitmesi gereken yönü mekânı yaratanlar, yani mimarlar gösterecektir. Bu bağlamda, ilk önce kendisinin gideceği yönü belirlemesi gerekmektedir. Mesleğin anlamı nasıl değişmediyse, mimarın görev ve rolü de değişmemiştir.

Bu görev yeni bir dilin "doğru" tanımlanmasıdır ki, bu tanımlama ile küreselleşme anlayışının yayılımı durdurulabilecek ya da yeni bir anlam yüklenebilecektir. Yeni dilin topluma ve mimara kimlik ve değer vermesi beklenmektedir. Bu olgu da ancak, mimar olarak bireyin mesleki ikilemlerini doğru okuması, yaratılan her ürüne saygı göster(il)mesinin sağlanması, toplum için samimi üretim yapması ve mesleğini sevmesi ile mümkündür.

Şirin Gülcen Esen, Y. Şehir Plancısı